

ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД В ЕКСПЕРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 343.982.4

В.Г. Пелюшок, *головний експерт*

Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України

МОЖЛИВОСТІ ВСТАНОВЛЕННЯ ДОПИСКИ В ДОКУМЕНТІ ШЛЯХОМ ДОСЛІДЖЕННЯ ШТРИХІВ, ЩО ПЕРЕТИНАЮТЬСЯ

Розглянуто окремі питання щодо можливості встановлення підробки документа шляхом дослідженні штрихів, що перетинаються.

Ключові слова: дописка, штрихи, послідовність виконання штрихів, дослідження.

Рассмотрены некоторые вопросы, связанные с возможностью установления подделки документа путем исследования пересекающихся штрихов.

Addressed some of the issues related to establishing a forgery of a document, by establishing the sequence of application of overlapping strokes.

Документи займають важливе місце у криміналістиці і як об'єкти дослідження, і як зразки під час проведення криміналістичних експертиз [3, с. 4]. Під час розслідування злочинів з метою з'ясування обставин справи часто-густо виникає необхідність у криміналістичному дослідженні документів, використаних як засіб вчинення злочину або як засіб приховування його слідів.

Найчастіше завданням технічного дослідження документа є визначення його достовірності, яке проводиться шляхом встановлення:

- справжності бланка документа;
- справжності реквізитів документа;
- хронологічної послідовності нанесення реквізитів документа;
- факту внесення змін до первинного змісту документа шляхом дописки (домальовування), підчищення, травлення, змивання, переклеювання фотокартки тощо.

Метою цієї статті є висвітлення окремих аспектів встановлення факту внесення змін у первинний зміст документа шляхом дописки (домальовування) з урахуванням набутого експертного досвіду та результатів вивчення криміналістичної літератури.

Як свідчить досвід експертної практики, деякі експерти під час встановлення факту дописки обмежуються лише вивченням топографічних ознак, умов виконання записів і кольору штрихів, тому слушною є думка науковців А.В. Іщенко, І.П. Красюка, М.Ю. Будзієвського, що такі дослідження малоефективні і не дають вичерпної інформації для слідства [1, с. 46].

З метою кращого розуміння змісту дослідження, про яке йдеться, доцільно визначити зміст базового терміна цього дослідження — дописки, під якою розуміють спосіб зміни первинного змісту документа, за якого нові записи або окремі штрихи (елементи літер, цифр та інших позначок) вносять у вільні місця документа (поміж рядками, словами, знаками) [2, с. 13].

З огляду на те, що дописка вказує на умисну дію людини, яка спрямована на зміну змісту документа, термін «дописка» має юридичне забарвлення. Втім, експертним шляхом довести умисну дію доволі складно, що пояснюється відсутністю ознак, які б вказували на межі між навмисним і ненавмисним внесенням даних (виправлення тексту через випадкову помилку чи внесення у первинний текст нових даних з метою зміни змісту документа).

Експерт, використовуючи спеціальні знання, може лише встановити хронологічну послідовність виконання штрихів, визначити порядок внесення тих чи інших записів (враховуючи «часовий» характер дописки, тобто виконання нових елементів тексту після існуючих записів), а слідчий чи суд з урахуванням інших матеріалів справи приймає рішення про факт дописки.

Для вирішення питання щодо факту внесення змін до первинного змісту документа шляхом дописки застосовують комплексний підхід з використанням можливостей різних видів судової експертизи: почеркознавчої, трасологічної, експертизи матеріалів, речовин і виробів тощо.

Слід зазначити, що зловмисники, маскуючи дописки, намагаються наслідувати почерк виконавця тексту, наявного в документі, підбирають відповідні прилади для письма, барвні речовини тощо. Виявлення таких дописок зазвичай не становить великої складності та досягається шляхом:

- проведення почеркознавчого дослідження, за якого встановлюють розбіжності за ознаками почерку;
- проведення мікроскопічного дослідження з метою встановлення розбіжностей за трасологічними ознаками (структурою штрихів);
- застосування спектральних або копіювальних методів для встановлення розбіжностей за властивостями матеріалів штрихів.

Оцінюючи виявлені розбіжності у властивостях штрихів за допомогою зазначених вище методів, слід враховувати, що в багатьох випадках вони зумовлені неоднаковими умовами нанесення штрихів та умовами зберігання документа, а не відмінностями матеріалів письма [4, с. 174].

Слід зазначити, що перелічені ознаки дописок можна виявити, як правило, лише в тих випадках, коли дописування не передбачене заздалегідь під час оформлення документа. Адже іноді зловмисники у процесі його оформлення зали-

шають місця для внесення у нього змін і роблять дописки, використовуючи те саме знаряддя і матеріали паперу (зрозуміло, дописування виконує особа, яка писала основний текст документа). Слушною є думка науковців О.В. Воробей, І.М. Мельникова, О.Г. Волошина стосовно того, що в цьому випадку вирішення питання про дописування ускладнене і зазвичай виходить за межі можливостей експерта-криміналіста [2, с. 173].

Водночас, як свідчить експертна практика, питання щодо дописування все-таки можна вирішити шляхом встановлення послідовності нанесення штрихів, які перетинаються, за умови наявності взаємних місць перетину основного тексту з дописаним.

Так, у 2011 році Золочівським РВ ГУМВС України у Львівській області було призначено Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центру (ДНДЕКЦ) МВС України третю повторну експертизу, на вирішення якої поставлено запитання: «Чи не дописано запис чорного кольору «в зв'язку з скороченням посади вихователя ГПД» у наказі від 21.09.2001 р. № 88 після основного тексту, відбитку печатки та запису «Директор школи...»?» (рис. 1):

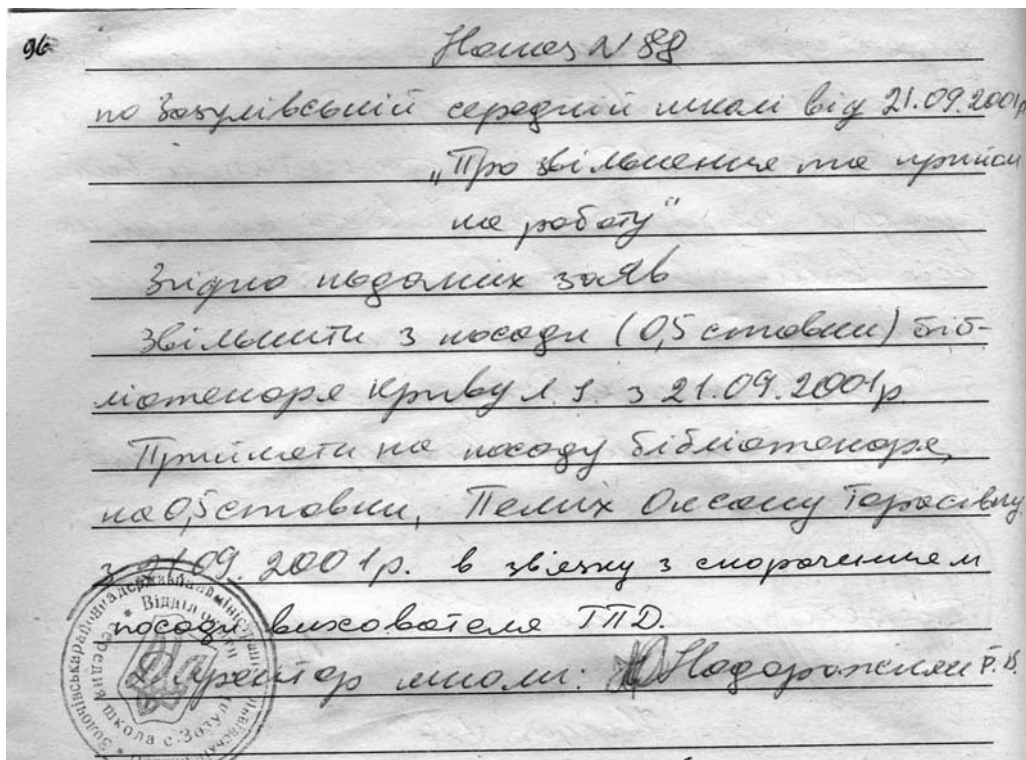

Рис. 1. Збільшене зображення фрагмента досліджуваного документа

Приводом до призначення повторної експертизи була суперечність між висновками експертів та обставинами справи.

Під час проведення попередніх досліджень експерти звернули увагу на розбіжність за кольором і матеріалом барвної речовини досліджуваного запису, на підставі чого дійшли висновку про внесення змін до документа шляхом дописки.

Втім такі ознаки недостатні для формування висновку щодо дописки. Це пояснюється тим, що запис виконано однією особою, він має логічний зв'язок та послідовність з основним текстом, і при цьому немає інших ознак дописування: викривлення рядків, скорочень у тексті тощо.

Під час подальшого дослідження експерти ДНДЕКЦ МВС України встановили, що штрихи досліджуваного запису перетинаються з відбитком печатки, а штрихи відбитку печатки — із записами, розташованими вище та нижче від досліджуваного.

З метою отримання додаткових ознак дописування, а саме встановлення послідовності виконання цих записів (зокрема, стосовно нанесення рукописного запису «в зв'язку з скороченням посади вихователя ГПД» та відбитку печатки Зозулівської середньої школи), було застосовано метод вологого копіювання, за допомогою якого встановлено, що у відкопійованих на желатиновий шар фотоперу штрихах у місцях перетину спостерігаються цільні штрихи відбитка печатки, що свідчить про нанесення печатки останньою (рис. 2).

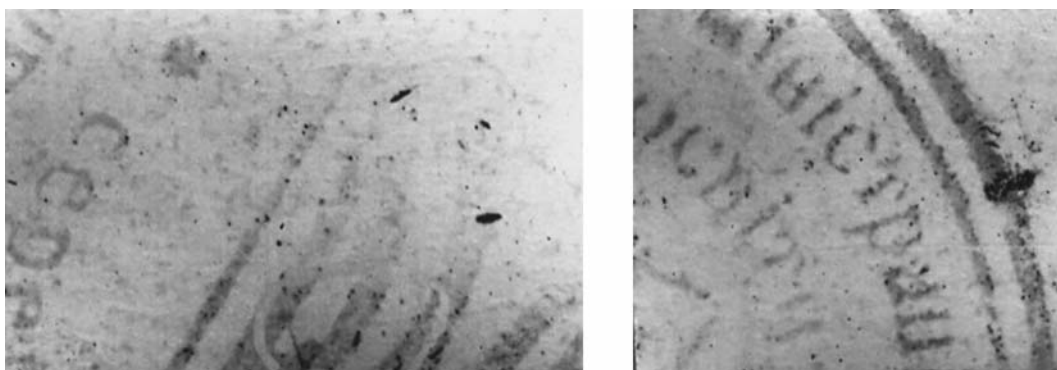

Рис. 2. Збільшене зображення фрагментів відкопійованих штрихів відбитка

Крім того, за допомогою методу вологого копіювання було встановлено, що основні записи, розташовані перед досліджуваним, виконані першими, а відбиток печатки нанесено після основного та досліджуваного тексту. Рукописний текст «Директор школи...», розташований після досліджуваного запису, нанесено на відбиток печатки останнім.

Таким чином, завдяки проведеному дослідженню було встановлено, що спірний запис: «в зв'язку з скороченням посади вихователя ГПД» виконано після основного тексту, а останнім виконаний рукописний запис: «Директор школи...».

Отже, завдяки встановленню послідовності виконання записів і відбитку печатки було встановлено відсутність факту дописки.

З метою підвищення доказової бази (наочності виявлених ознак) відкопійовані фрагменти штрихів досліджуваного запису було відцифровано і за допомогою графічної програми «Photoshop» накладено на зображення фрагмента досліджуваного запису та відбитка печатки (рис. 3).

Рис. 3. Збільшене зображення фрагмента досліджуваного запису і відбитка печатки та їх відкопійованих фрагментів з подальшим накладанням за допомогою комп'ютерної графічної програми

На завершення слід зазначити, що слідчий або суд зазвичай виносять на вирішення експертизи загальне питання щодо внесення змін до первинного змісту документа без конкретної вказівки на той чи інший запис або реквізит, що ускладнює вирішення завдання. Тому експерту в таких випадках слід не тільки застосовувати весь арсенал методів і знань, а й проявляти експертну ініціативу, що сприятиме всебічному дослідженню та встановленню об'єктивної істини у справі.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. Будзієвський М.Ю. Техніко-криміналістичне дослідження документів водія автомобіля : навч. посіб. / Будзієвський М.Ю., Іщенко А.В., Красюк І.П. ; за ред. С.М. Алфьорова. — К. : ТОВ «Еліт Прінт», 2011. — 56 с.
2. Воробей О.В. Словник термінів техніко-криміналістичного дослідження документів / О.В. Воробей. — К., 2005. — 38 с.
3. Лисиченко В.К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): автореф. дис. на соискание науч. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза» / В.К. Лисиченко. — К., 1974. — 62 с.
4. Воробей О.В. Техніко-криміналістичне дослідження документів : навч.-метод. посіб. / Воробей О.В., Мельников І.М., Волошин О.Г. — К. : Центр учбової літератури, 2008. — 304 с.